

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. *В умовах глобалізації, нових цивілізаційних викликів безпека життєдіяльності та рівень здоров'я нації значною мірою визначає її майбутній розвиток, спроможність до духовного і культурного вдосконалення. ООН відносить їх до показників, які визначають людський розвиток. У третьому тисячолітті питання безпеки життя і здоров'я людини є ключовими категоріями національної безпеки та мають стратегічне значення, адже перед людством постала складна і відповідальна проблема — перебороти, зупинити глибоку системну кризу, що охопила соціально-економічну, демографічну та екологічну сферу. Вирішальним чинником, що визначає спосіб життя, вважають соціально-історичні умови життєдіяльності суспільства і його членів. Зміни глобальної політики, розвиток технологій виробництва підтвердили, що між здоров'ям людини і характером суспільства, в якому вона живе, соціальними умовами і чинниками способу життя існує тісна кореляція [10].*

Формування сучасної концепції освітньої політики з питань здорового способу життя пов'язане зі значними змінами, що відбулися в наших уявленнях про природу, процеси пізнання, державотворення і розвиток людства за останні роки. Зміна соціального замовлення суспільства, запитів і орієнтирів держав, несприятливі тенденції щодо здоров'я населення як країни, так і окремих соціально-демографічних груп актуалізують необхідність узагальнення історичних передумов становлення освітньої політики з питань здорового способу життя у ретроспективі, з метою переосмислення багатогранного і складного процесу її історичного минулого залежно від розвитку науки і соціального замовлення держави.

Аналіз попередніх досліджень. Науковими дослідженнями встановлено, що стан здоров'я, значною мірою, залежить від способу життя людини. У зв'язку з цим, у психолого-педагогічній та спеціальній літературі ведеться досить активна дискусія про визначення й обґрунтування такого способу життя, який би дав можливість максимально підвищити рівень здоров'я у дітей, молоді та дорослих.

Дослідженням у галузі історії медицини присвятили свої праці Е. Булич, С. Верхратський, Ю. Вороненко, Я. Ганіткевич, О. Голяченко, В. Москаленко, І. Мурахов, Ф. Ступак, Л. Сущенко та інші. На думку вчених, сучасна освіта щодо здоров'я мало чим відрізняється від освіти в первісному суспільстві. На початку зародження людської цивілізації вона починалася з трьох процесів: навчання для задоволення основних фізіологічних потреб, навчання церемоніальне та сакральне, навчання в обрядах та обмеженнях, що сприяло співіснуванню всіх членів «общини» та формуванню відповідного до умов способу життя.

Мета статті — дослідження історико-соціальних передумов удосконалення освіти з безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я людини.

Виклад основного матеріалу. Історія медицини, по суті, є інтегральною дисципліною, що висвітлює етапи становлення медичної теорії та практичної майстерності в різних частинах світу. Зокрема, основними цілями вивчення модуля «Медицина Стародавнього Світу» передбачено: визначити особливості природничо-наукових і медичних знань, характерні риси розвитку лікування в країнах Стародавнього Світу; інтерпретувати основні історичні медичні події Стародавнього Сходу і Античності; проаналізувати джерела з історії первісної культури і медицини.

З давніх часів поняття здоров'я і хвороби пройшли тривалий шлях. У різні історичні періоди представники медичної професії по-різному трактували, і, що важливо, мали різні уявлення щодо того як треба зміцнювати здоров'я, попереджувати хвороби і вирішувати завдання безпечного життя та діяльності людини [4]. У первісному суспільстві, за браком

теоретичних медичних знань, головними причинами хвороб вважались не природні фактори, а злі духи, кара богів тощо. Ще більш дивними здаються методи лікування, які на той час існували, зокрема, вигнання злого духа з тіла людини проведенням трепанації. Такі ритуали не тільки не мали раціонального впливу, а й у більшості своїй були фатальними для пацієнтів. Але не без виключень. Палеонтологічні знахідки свідчать, що деякі «пацієнти» первіснообщинних шаманів виживали, так як на трепанованих черепах присутні ознаки регенерації кістки. Зародження раціональної турботи про здоров'я в первісному суспільстві полягало в загально-гігієнічних заходах – облаштування житла (життя в печерах, побудова примітивного житла), виникнення одягу, поховання померлих за межами поселень. Усі ці заходи, перш за все, були спрямовані на збереження здоров'я [4; 7].

Взагалі кожному історичному періоду еволюції людства характерне своє розуміння здоров'я. На цей час відомо більше сотні визначень здоров'я. За словниками, здоров'я — це правильна, нормальна діяльність організму; той чи інший стан організму (добре або слабе). Здоров'я визначається також як природний стан організму, який характеризується його рівновагою з навколишнім середовищем і відсутністю будь-яких хворобливих змін. Вважається також, що здоров'я людини визначається комплексом біологічних (успадкованих і набутих) та соціальних факторів. Останні мають настільки важливе значення у підтриманні стану здоров'я або виникненні і розвитку хвороби, що у преамбулі до статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я записано: «Здоров'я — це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [10]. Однак, широке соціологічне визначення здоров'я є дещо суперечливим, оскільки соціальна повноцінність людини не завжди збігається з її біологічним станом. Загалом, поняття здоров'я є певною мірою умовним та об'єктивно встановлюється за сукупністю антропометричних, клінічних, біохімічних та фізіологічних показників, що визначаються із урахуванням статевих та вікових факторів, а також кліматичних та географічних умов.

В епоху рабовласництва, з зародженням медицини як науки, з'явилося багато теорій щодо збереження здоров'я, попередження хвороб та покращення умов життя. Хоча ці досягнення були різноспрямованими в різних країнах. У Стародавньому світі медицина займала важливе місце у суспільстві. Це підтверджується тим, що професія лікаря зароджується в кожній Стародавній державі, високим становищем лікарів в суспільстві, появою окремих освітніх медичних закладів та присутність «представника» цієї галузі в пантеоні більшості релігій. Гула в Месопотамії, Анубіс, Сехмет та Імхотеп в Єгипті, Асклепій, Гігієя, Панакея, Махаон та Подалірій у Стародавній Греції, Ескулап в Римі та багато інших богів та богинь задовільняли потребу населення в здоров'ї. На їх честь будували храми, при храмах відкривали лікарні, при храмах готували лікарів – жерців, які проводили ритуали жертвоприношення та зцілення. Так звана храмова медицина, хоч і була нащадком «ритуальної» медицини первісного суспільства, але при цьому містила достатню кількість раціональних здобутків. Отже, у цей період відбулося формування професійної медицини – з'явилася професія лікаря, накопичувалися теоретичні медичні знання та практичні навички [4].

Не зважаючи на велику когорту лікарів, що своїми емпіричними напрацюваннями збагатили медицину, титул батька клінічної медицини належить видатному лікарю, мислителю, науковцю Стародавньої Греції – Гіппократу [8]. Одні з найперших визначень здоров'я та хвороби з'являються в працях цього вченого. Епоха Гіппократа стала переломною в становленні цих уявлень, так як в їх основу були покладені раціональні думки, вільні від релігійних впливів. Так, у праці «Стародавня медицина» зустрічається такий вислів: «Дійсно, в людині є солоне, гірке, солодке, кисле, терпке, прісне і тисячі інших субстанцій, що володіють різними якостями, щодо кількості і сили. Ці субстанції, поки вони перемішані і врівноважені між собою, не є явними і не змушують людину страждати. Але коли одна з них відокремлюється і усамітнюється, тоді вона стає явною і змушує людину страждати» [2]. Здоров'я за Гіппократом – це заперечення хвороби, тобто відсутність страждання, з одного боку, та рівновага елементів, що є складовими частинами людини, з іншого боку [5].

У трактаті «Природа людини» Гіппократ висвітлює одну зі своїх найвідоміших теорій про те, як сформована людина. Тіло людини, відповідно до цієї теорії, складається з крові, флегми, жовтої та чорної жовчі, які є причинами як здоров'я, так і хвороби. Здоров'я означає їхню правильну кількісна та якісна пропорція і гармонія. А хвороба — це стан, коли одна з рідин концентрується в певному органі, зменшуючи свою концентрацію в усьому організмі [8]. Незважаючи на певну суперечливість та відсутність конкретності у визначеннях, Гіппократ звертає увагу на радикально протилежні стани – хворобу та здоров'я [6].

Стародавніми греками вперше в історії виділяються та акцентуються й природні фактори, як причини виникнення хвороб. У своїй праці «Про повітря, води та місцевості» Гіппократ аргументовано стверджує, що хвороби можуть виникати під впливом зовнішніх факторів, а саме, факторів довкілля. Так місце проживання людини визначає її характер, будову тіла, а також детермінує схильність до виникнення певних хвороб [6].

На думку Гіппократа, одні фактори спричиняють хвороби, інші — їх прискорюють. До останніх належать і кліматичні впливи, ґрунт, спадковість. Факторами, які визначають стан здоров'я, він вважав умови життя, праці, харчування, вікові характеристики. Отже, вперше в історії була здійснена таксономія факторів, які можуть підтримувати та забезпечувати здоров'я пацієнтів, тобто створювати безпечні умови життя. Порушення режиму чи відхилення у поведінці можуть провокувати виникнення хвороб [8].

Не заперечував вчений і можливий ятрогенний вплив. Головна заповідь, яку залишив батько клінічної медицини для своїх послідовників, була – «Не зашкодь!». Цим самим він закликав максимально оберегати людину від будь-яких факторів, що можуть викликати хворобу, в тому числі побічних ефектів лікарської діяльності, чи то побічних ефектів від ліків, чи неправильних рекомендацій. Він наполягав на тому, що «лікар лікує, а природа зцілює», тобто акцентував увагу на позитивному впливі природних факторів [9].

Цінність досягнень Гіппократа доведена історією. Розквіт Візантійської імперії, що успадкувала території та культуру Античності, та кропітка праця лікарів-енциклопедистів у ранньому та розвиненому Середньовіччі, здобутки не тільки Гіппократа, а і його сучасників, сприяли поширенню та закріпленню цих знань в історії. Звичайно, ці рекомендації було адаптовано до християнської моралі та тісно пов'язано з релігійними поглядами, але медичні знання продовжували вивчатись, викладатись та поширюватись Західною Європою та країнами Близького Сходу [6].

Геніальність та унікальність здобутків Гіппократа значно перебільшена. У Стародавньому світі на той час вже були наявні схожі погляди, думки та філософські погляди. Так у стародавньому китайському трактаті «Канон внутрішній» (III ст. до н. е.) розглянуто вплив природних факторів на виникнення хвороб, а саме, кліматичних умов, характеру вживаної їжі та води. «Сім місцевостей», на думку автора, визначають характер хвороби. Зокрема, на сході Китаю, де переважно в їжу вживають рибу та сіль, характерною хворобою буде виразка. В іншому трактаті викладено спостереження щодо води. Там, де вода «легка», виникають злякисні пухлини, «важка» — набряки ніг, «солодка» — багато гарних та струнких людей, «гіркувата» — багато людей з невиліковними виразками, а «гірка» — багато не гарних та горбатих людей. Ще в Стародавній Індії лікар Джівака радив своїм пацієнтам змінювати місце проживання, щоб позбутись хронічних захворювань, а засновник хірургічного напрямку Сушрута наголошував на ролі клімату, властивостей води та повітря у виникненні хвороб [4].

До наших часів дійшло близько 240 наукових праць («Книга зцілення», «Книга рятування», «Вказівки та настанови», «Книга знання», «Канон лікувальної науки» з п'яти книг тощо) з 450, написаних у 1000-1037 роках видатним ученим Середньої Азії Абу Алі ібн Сіною (Авіценною). Він розглянув загальні питання збереження здоров'я; виховання дитини з моменту народження, при переході в підлітковий вік, у період змужніння (фізичні вправи та процедури, режим харчування, пиття, відпочинку та активних дій); режиму життя людей похилого віку; зміни місць проживання та режимів життя мандрівників (втома, перегрів, переохолодження, обмороження, їжа, харчування) [1].

Подальші дослідження життєдіяльності сталих соціальних класів, соціально-демографічних груп, територіальних популяцій підтвердили суттєві відмінності у стані їхнього здоров'я (класовий градієнт здоров'я), відомі людству з найдавніших часів (Гіппократ, Гален та інші). Отже, важливими факторами, що обумовлюють подібність показників здоров'я представників стійких соціальних груп (і відповідно відмінність від представників інших груп), є спільність умов життя, культурних особливостей і детермінант, індивідуальної поведінки (цінність здоров'я, соціальні установки, які регулюють поведінку в сфері здоров'я).

Дослідження останніх років відзначають зростання кореляції стану здоров'я з факторами соціального середовища, демографічними факторами, особистісними характеристиками індивідуума, поведінковими та когнітивними факторами. До таких факторів належить також матеріальне становище, що відображає економічні можливості індивіда з використання ресурсів суспільства для збереження та зміцнення здоров'я (життєві умови, харчування, кваліфікована профілактична допомога, фізична активність).

Сучасні дослідники вважають визначальними чинниками впливу на здоров'я людини соціальні фактори. Так А. Іванюшкін розглядає три складові здоров'я: біологічна — досконалість саморегуляції організму, гармонія фізіологічних процесів і, як наслідок, максимум пристосування; соціальна-суспільна активність людини, її ставлення до світу; психологічна, особистісна — здоров'я є не відсутністю хвороби, а скоріше запереченням її, тобто подоланням.

Розглядаючи питання здоров'я, багато авторів вживають термін «здорова людина». Цей термін, як і термін здоров'я, носить відносний, абстрактний характер. Він є конкретним тільки тоді, коли застосовується до конкретного індивідуума. У дослідженнях Ю. Лисицина та інших авторів поряд із здоров'ям індивідуума вживається поняття «суспільне здоров'я» [3]. Використання цих понять повністю виправдано для оцінки та вивчення популяційних процесів, тобто здоров'я населення чи окремих груп його популяцій, їх способу життя.

Суспільне здоров'я є ніщо інше як здоров'я груп (віково-статевих, соціальних, професійних) населення, що мешкає на певних територіях, у різних регіонах, країнах. Розрізняють здоров'я певної вікової (статевої, професійної тощо) групи населення — здоров'я популяції, а також здоров'я людей, що мешкають у регіоні, країні — здоров'я населення [3]. За визначенням Ю. Лисицина, суспільне здоров'я є результатом соціального обумовлення, тобто впливу соціальних умов та факторів.

Соціальні умови визначаються суспільним ладом, соціально-економічною й політичною структурою суспільства, способом виробництва й виробничих відносин. Для людини або групи людей соціальні умови проявляються у вигляді конкретних умов її праці та побуту — умов життя, тобто соціальних факторів. Таким чином, в інтересах уніфікації термінології соціальними факторами доцільно вважати умови праці, відпочинку, харчування, житла, освіти, виховання, культурні потреби, взаємини між людьми й інші прояви суспільного або колективного життя людей.

На думку Ю. Лисицина на стан здоров'я населення впливають три групи факторів: соціально-економічні, довкілля, біологічні (генетичні) та психологічні. До соціально-економічних факторів належать умови праці, побуту, урбанізація, міграція населення, його розселення, чисельність тощо. Ці фактори визначають також тип патології населення (неепідемічний — у економічно розвинених країнах, епідемічний — у відсталих). Фактори довкілля визначають клімат території, рельєф, флора і фауна місцевості, а також космічні фактори. Біологічні і психологічні властивості й особливості людини включають спадковість, адаптаційні якості, темперамент, типологічну характеристику, поведінку тощо. Отже, ці фактори характеризують індивідуальність людини, яка полягає у комплексній взаємодії в кожному конкретному випадку біологічних і психологічних (особистісних) рис з загальнолюдськими, виробленими тривалою еволюцією, тобто організмом людини як біологічною системою.

Висновки. Проведений ретроспективний аналіз безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я людини довів, що середовище, організм і поведінка — три компоненти, які визначають стан здоров'я. При цьому важливим є вивчення взаємодії цих факторів у формуванні здоров'я

людини та людських популяцій. У таких умовах вивчення стану здоров'я людей з соціально-культурних позицій стає актуальнішим, ніж з позицій біологічних.

Література:

1. Абу Али ибн Сина. Канон лечебной науки / Абу Али ибн Сина. — Ташкент : Фан, 1985. — 768 с.
2. Жуана Ж. Гиппократ / Ж. Жуана. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. — 480 с.
3. Лисицын Ю. П. Социальная гигиена и организация здравоохранения / Ю. П. Лисицын. — М. : Медицина, 1973. — 455 с.
4. Сорокина Т. С. История медицины / Т. С. Сорокина. — М.: Академия, Academia, 2008. — 560 с.
5. Berryman J. W. Exercise is medicine: a historical perspective / J. W. Berryman // Current sports medicine reports. — 2010. — № 9. — P. 195-201.
6. Carter N. Medicine, sport and the body: a historical perspective / N. Carter. — London: Bloomsbury Academic, 2012. — 304 p.
7. Dhar H. L. Primitive society, health and elderly / H. L. Dhar // Indian journal of medical sciences. — 2000. — № 54 (3). — P. 98-101.
8. Grammaticos C. P. Useful known and unknown views of the father of modern medicine, Hippocrates and his teacher Democritus / Philip C. Grammaticos, Aristidis Diamantis // Hellenic journal of nuclear medicine. — 2008. — № 11 (1). — P. 2-4.
9. Morgan W. E. Hippocrates on ethical practice management // Journal of chiropractic humanities. — 2004. — № 11. — P. 44-48.
10. Yach D. Health and illness: the definition of the World Health Organization // Ethik in der Medizin. — 1998. — № 10 (1). — P. S7-S13.

У статті представлено ретроспективний аналіз становлення системи безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я людини з давнього періоду та періоду середньовіччя. За результатами досліджень доведено, що у сучасних умовах стан здоров'я кожної людини, професійної групи тощо визначають не біологічні та природні, а соціальні фактори.

Ключові слова: історичний підхід, історія медицини, охорона здоров'я.

В статье представлены ретроспективный анализ становления системы безопасности жизнедеятельности и охраны здоровья человека с древнего периода и периода средневековья. По результатам исследований доказано, что в современных условиях состояние здоровья каждого человека, профессиональной группы и т.д. определяют не биологические и природные, а социальные факторы.

Ключевые слова: исторический подход, история медицины, здравоохранение.

This paper presents a retrospective analysis of a system of safety of life and protection of human health from the ancient period and the Middle Ages. According to the results of research proved that in today's state of health of each individual, professional groups, etc. not determine the biological and environmental and social factors.

Keywords: historical approach, history of medicine, public health.

УДК 378.091.31-025.12

М.Ю. Кадемія, Л.С. Шевченко
м. Вінниця, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ КОНТЕКСТНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Інноваційні процеси в освіті виникали в різні історичні періоди і визначали її розвиток. Аналіз теоретико-експериментальних досліджень показує, що нині у вчителів виникають труднощі в процесі розробки та впровадження інноваційних технологій, виборі найбільш оптимальних педагогічних методів і засобів. Широке поширення інновацій зумовлює зміни в системі підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності. Провідним завданням вищої педагогічної освіти є підготовка вчителя, який володіє розвиненими особистісними та професійними якостями, здатного здійснювати інноваційну педагогічну